

Франкові «Чуда» святого Миколая

—
Упорядкувала Ярослава Мельник
Львів: Папуга, 2022

Літературознавчі передмови Ярослави Мельник й Наталі Тихолоз знайомлять із контекстом написання чотирьох Франкових текстів на святомиколаївську тематику, а саме: «Чудо з ковром», «Чудо з утопленим хлопцем», «Оповідання про половчина» та «Суд святого Миколая». Ярослава Мельник апелює до дослідницьких інтересів Франка з царини давньої української літератури й розкриває його заходи з популяризації цього культурного масиву.

Знавець і поціновувач середньовічної та барокової спадщини, Франко зауважував у вступі до збірки «Давнє й нове» (1910), що мав «метою популяризацію багатого скарбу поезії та життєдайної мудрости, що міститься в нашій старім письменстві».

Франкові та його поколінню залежало на вибудовуванні тяглости української культури від часів Русі. Так постає збірник «Староруські оповідання» (1900) з прозовим текстом про святого Миколая та полоненого половця. Франко зауважує в передньому слові: «Годиться нам знати й те, що ми не вчорашні, що наше слово було колись у честі і повазі і служило до виявлювання високих думок, мудрих законів і щирого, глибокого чуття».

Водночас громадська діяльність і просвітницькі заходи не залишали сил на звершення власних творчих і дослідницьких задумів. До цих «ненароджених дітей», про яких Франко листувався з Лесею Українкою, належить і незреалізований задум зробити ширшу розвідку про святого Миколая.

Миколай Мирлікійський став в Україні воістину національним святом, витіснивши Климента Римського, якого активно вшановували на початках християнізації Русі і якому Франко присвятив окрему студію. Прикметно, що апокрифи про Миколая прийшли в середньовічне руське середовище раніше за переклад канонічного життя.

Називаючи передмову «Влада традиції над поетом», Мельник водночас зауважує низку но-

вацій, що їх здійснив Франко в інтерпретуванні давніх сюжетів. Зокрема, йдеться про перекодування його сучасною читачеві мовою — без топосів скромности, формульних звертань, моралізаційних роздумів та імпліцитних біблійних цитат. У двох поетичних «чудах» на початку наголошено пригодницький складник. Фіксуючи творчу ощадливість поета в художніх засобах під час найдраматичнішого епізоду «Чуда з утопленим хлопцем» — ляменту батька дитини, дослідниця висловлюється метафорично: «Перш аніж перейти до споглядання згаданого епізоду на обидвох полотнах (на картині-оригіналі й на Франковій репродукції), варто, либонь, на підході до цього сюжету бодай побіжно згадати морську парість легендарію святого Миколая».

Дослідниця дошукується причин певної сухости тону поетичних «чудес», простоти рим, робить зіставлення з іншими Франковими текстами. Вона завершує передмову думкою, що хоч як модернізм прагнув ухопити сучасний дух епохи, він ніколи не поривав із традицією, черпав із неї сили й вибудовував нові спільності.

Наталя Тихолоз розкриває біографічні витоки Франкового інтересу до постати святого Миколая: у Нагуєвичах, де народився письменник, церква була саме Миколаївською. До речі, усміхнений святий, що прикрашає обкладинку книжки, походить із цієї-таки церкви. Дослідниця описує га-

лицькі традиції святкування дня святого Миколая на межі XIX–XX століть, зокрема звичай ставити театралізовані драматичні сценки для дітей. Головними дійовими особами були Миколай, Ангели, Чортик, більш і менш чемні дітки. Власне, ця традиція, успадкована ще з часів барокової шкільної драми, породила до життя і драматичний образок Франка «Суд святого Миколая». Подібні інсценізації на тематику міраклів були не лише даниною ранньомодерній традиції, а й фактом галицької дійсності.

Як зазначає Тихолоз, «Суд святого Миколая» побудовано за фольклорною моделлю нанизування епізодів-історій дітей, що постають зі звітом перед святим. Виклад не має пригодницького складника, позаяк його побудовано не на розвитку дії, а на зміні емоційного стану героїв. Показовою є безконфліктність ситуації: замість боротьби добра зі злом перед глядачем постає радше «безнастанна градація добра». Проте саме ці аксіологічні пошуки найвищого прояву любові й добра створюють саспенс у тексті.

Тихолоз убачає в ціннісній настанові тексту новозавітну заповідь любові до ближнього, розкрити у фіналі, й висловлює цікаве міркування щодо зіставлення «Суду святого Миколая» зі збіркою «Коли ще звірі говорили», де, навпаки, переважають мотиви боротьби за існування.

«Чудо з ковром» і «Чудо з утопленим хлопцем» становлять диптих, що вписує руські землі

в сакральну географію: дія першого тексту відбувається в Царгороді, другого — в Києві. Цей мотив трансляції святости був важливий і для середньовічних книжників, і для громадівців XIX століття. Наступний прозовий текст — художній переказ руського оповідання про половчина — розширює хронотоп, окрім Києва, на половецький степ, що виявляється досяжним і підвладним святому. Зрештою, у драматичному образку «Суд святого Миколая» дія відбувається у двох часопросторових вимірах: реальному, де діти роблять добрі вчинки, й алегоричному, де постають перед судом святого Миколая.

Прикметними є риси обожнення святого й христологічні мотиви: він ходить по воді й не тоне, звершує суд і зважує людські діяння. Однак у «Оповіданні про половчина» навмисно наголошено вустами звільненого з полону: «...се не руський бог! Я ж вам говорив виразно, що се святий Миколай, намальований на образі».

Текст «Суд святого Миколая», попри позірну простоту й зорієнтованість на молодших школярів, також має потенціал до ширшої інтерпретації. Франко широко послуговується гастрономічною поетикою, обігрує євхаристійну семантику поділу хліба. Поет наслідує властиву низовому бароку школярську гумористику мандрованих дяків, здійснюючи лагідне травестування шанованих християнських святих жінок, що, можливо, відси-

лає до віршованої травестії «Вірша на Великдень» («Кажуть, будто молодіці...»), яку Михайло Драгоманов опублікував у декількох версіях і яка, очевидно, була відома Франку.

Сам задум визначити найчемнішого з-поміж чемних дітей проблематизує тему знецінення та визнання. Хтось робить добро з покори, хтось — зі співчуття, хтось — із волі випадку, і все це буцімто недостатні прояви добродійства. Якщо розглядати цей сюжет крізь призму притчі про робітників у винограднику (Мт. 20, 1–16) і те, як її тлумачить митрополит Іларіон у «Слові про закон і благодать», кожен чинить за своєю змогою, а отримує на рівних з іншими. Зрештою, фінал знімає суперечності: у дилемі між законом і благодаттю бере гору благодать, і медяник, відданий за присудом святого Миколая найбільшій добродійці, поділено порівну між усіма. Словом, Франко не був би Франком, тож навіть простенька дитяча сценка спонукає до глибшого прочитання.

У нинішні часи ці історії в парадоксальний спосіб повертають віру у справедливість, допомагають залишатися людьми й вірити, що правда переможе, а «діла злих загинуть». Давні сюжети, вписані в сьогоднішній контекст, дають читачеві базову впевненість у тому, що у світі запанує лад, сотні разів підважений у жорстокій війні, але не знищений.

Ольга Петренко-Цеунова